

Marko Babić
REDOVITO I IZVANREDNO

Kao što je život satkan od redovitih i izvanrednih zgoda, tako je i naše bogoslužje sastavljeno od izvanrednih vremena i svetkovina te od vremena što ga, s pravom, možemo obilježiti kao redovito, a to je liturgijsko vrijeme *kroz godinu*. I to je prigoda da se detaljnije pozabavimo o mjestu i ulozi vremena u liturgiji, s posebnim osvrtom na liturgijsko vrijeme kroz godinu koje vremenski zauzima najveći dio godine.

IZMJENA RITMA

Kao i u svagdanjem životu, i u bogoslužju je potrebna kombinacija redovitoga i izvanrednoga. A odnos redovitoga i izvanrednoga – i u životu i u bogoslužju - možemo ukratko sažeti u neku vrstu promidžbenog slogana: od redovitoga se živi, a izvanredno nam služi za oživljavanje i osvježenje svagdašnjice.

Dugotrajna i monotona vožnja umara i uspavljuje, jednolična prehrana dosadi, nepromijenjena slika radnog prostora zahtijeva promjenu. Svagdanje “sportsko” odijevanje, u kome se osjećamo opušteno i ugodno, potrebno je katkad zamijeniti svečanim odijelom, iako će u njemu biti manje opuštenosti i slobode.

Te misli kao da se same od sebe nameću na početku drugog dijela liturgijskog “vremena kroz godinu” kojemu je glavno obilježje da ne ističe neki poseban vid Kristova spasiteljskog djela, nego u središte pozornosti postavlja cjelokupno otkupiteljsko otajstvo kao takvo.

Dinamičan i izmjenjiv životni ritam utjecao je i na ritam liturgijske godine, ali je taj ritam ponajprije uvjetovan nadahnućem i oponašanjem dinamike svemirskog gibanja što

se zamjećuje u slijedu godišnjih doba i izmjeni dana i noći. U toj dinamičnoj izmjeni otkrivamo neprekinuto Božje stvarateljsko djelovanje što odražava i himan na jutarnjoj molitvi u časoslovu nedjelje prvoga tjedna:

*“Vjekovit Stvorče stvari svih,
Što dan i noć uređuješ,
I vazda ih izmjenjuješ
Da ne muči nas dosada.”*

Svaka je religija po svojoj naravi svečarska i zbog toga teži prema izvanrednim slavljima kojima nastoji oživjeti svakidašnji život unoseći izmjenu ustaljenog ritma u dosadno sivilo svagdašnjice ispunjene brigama za uzdržavanje egzistencije. Ta izmjena donosi veliku psihološku potporu, ali i mnogo više od toga. Posvećujući vrijeme, vjerski obredi potiču čovjeka na trajno usmjeravanje prema budućnosti oslobađajući ga od okova svagdašnjih briga i neuspjeha. Kozmičko vrijeme i njegove ustaljene promjene ritma u tome igraju odlučujuću ulogu. Gibanje svemirskih tijela u pravilnom ritmu izazivaju izmjenu svjetla i tame, topline i hladnoće u određenim vremenskim trajanjima a čovjek je iskustveno uočio te pravilne izmjene trajanja vremena i s time povezao i svoj svakidašnji i godišnji životni ritam.

Tako su stvoreni *dan* i *godina*, a poslije njih *mjesec* i *godišnja doba*. U tom kozmičkom vremenu čovjek proživljava svoj život i svoju vlastitu povijest pa je to prozvano *povijesno vrijeme*. Na to vrijeme i njegove izmjene čovjek nije mogao utjecati, nego ga je prihvaćao kao znak u kome se očituje božanstvo i prilagođavao mu se u životu i kultu. Tako je kozmičko i povijesno vrijeme poprimilo i posvećeno obilježje povezano s određenim kalendarom koji je neizostavno uključivao blagdane kojima su obilježavani važniji događaji povezani s poslovima koji su bili nužni za održavanje života. Ustaljuju se blagdani povezani s godišnjim dobima, osobito za vrijeme sjetve i ubiranja plodova.

Blagdani i njihovo svetkovanje stari su koliko i čovječanstvo. Tragajući za filozofskim pojmom blagdana, Pieper dolazi do sljedeće definicije: “Proslaviti blagdan znači s posebnom nakanom i motivom i na nesvakidašnji način izraziti prihvaćanje svijeta koji se dovršava stalno i svakodnevno.” Blagdani se razlikuju prema životnim prilikama i načinima odvijanja, ali se uvijek radi o obilježavanju i obnovi događaja koji su dostojni objekt spominjanja i zahvale.

I to je u nekoj mjeri zajednički nazivnik svih religija pa i kršćanstva koje u mnogočemu slijedi običaje naravnih religija i kategorije misaonog svijeta grčkog mentaliteta u kome se pojavilo, ali je ponajprije obilježeno i usmjereno prema biblijskoj predaji. Tu je misao sažeto izrazio liturgičar Salvatore Marsili: "Povezanost s prirodnim izmjenama tako je duboko ukorijenjena u vjerničkoj svijesti da je vjerniku sasvim prirodno da pripada svijetu i njegovim vremenskim izmjenama, što neće u potpunosti iščeznuti ni kada objava dade religiji novi duh usmjeravajući ga prema Božjim zahvatima u povijesti, a ne prema kozmičkim gibanjima."

GRČKO I BIBLIJSKO POIMANJE VREMENA

Kršćanstvo je povijesno nastalo u misaonom svijetu helenističke, grčke filozofije i preuzelo je mnoge izričaje i strukture mišljenja iz toga misaonog svijeta. U okviru naše teme potrebno je, barem sumarno, pogledati poimanje vremena u tom grčkom svijetu i vidjeti razlike prema biblijskom poimanju vremena. Osobito je to bitno ako prihvatimo tvrdnju ozbiljnih povjesničara helenističke misli da je poimanje vremena na svoj način utjecalo na helenistički pojam boga i njegov odnos prema čovjeku u čemu će bogovi i ljudi trajno ostati odvojeni i u nemogućnosti međusobne komunikacije.

Za njih je odnos između Boga i čovjeka potpuno izvan povijesti pa je i povijest shvaćana kao *beskrajno ponavljanje zatvorenih krugova*. Ona je odraz pravilnoga gibanja zvijezda i njome ravna zakon *vječnog povratka* u kome se događaji trajno ponavljaju zatvoreni u kozmičkim krugovima. Zbog toga su i svi grčki mitovi i legende obilježeni željkovanim povratkom. Tipičan je primjer Odiseja, heroja koji, nakon što je oplovio zemlju, vraća se na početak. U istom je stilu i znakovit naslov poeme što veliča toga grčkog heroja: "*Nóstoi – Povratci*" s nostalgijom kao glavnim obilježjem. U takvom načinu mišljenja vrijeme se shvaća kao nešto prazno jer se ne temelji na apsolutnoj punini i ne odmjerava povijest kao nešto stvarno, novo, u razvoju, kao povijest čovječanstva u napredovanju. To izražava i mit boga vremena Kronosa koji proždire vlastitu djecu.

Razmišljajući o odnosu Krista prema vremenu, O. Culmann piše o poimanju vremena u grčkom misaonom svijetu: "Budući

da se u grčkom načinu mišljenja vrijeme ne shvaća kao neprekinuta ravna linija s početkom i završetkom, nego kao krug, a činjenica da je čovjek povezan s vremenom, nužno to povezuje sa zarobljavanjem i prokletstvom. Zbog toga se velik dio grčke filozofske misli trudi razriješiti problem vremena i koristi se svom snagom da se oslobodi prisilnog zagrljaja toga vanjskoga kruga, tj. da se oslobodi vremena.

Grci ne uspijevaju razmišljati na način da se oslobođenje može proizvesti djelom što ga Bog izvodi u vremenu. Prema njima, oslobođenje se može postići samo polazeći od postojanja ovdje dolje, povezano s vremenskim krugom, uvijek prihvatljivo samo kao izdvojeno od vremena. Za Grke, koji nisu shvaćali vrijeme kao ravnu liniju, područje djelovanja Providnosti (*prónoia*) ne može se uspostaviti u povijesti kao takvoj, nego se pripisuje sudbini pojedinaca. Poviješću ne ravna telos," tj. svrha, cilj, ispunjenje.

Potpuno suprotan način shvaćanja i prikazivanja vremena i povijesti nalazimo u biblijskom načinu razmišljanja. U Svetom pismu ne postoji nikakva sakralizacija kozmičkog vremena, iako se – tu i tamo – susreću tragovi primitivnih oblika prirodnih religija koji su apsorbirani u slavljenju uspomena na stvarne događaje povijesti spasenja. Nasuprot cikličkom poimanju vremena, suprotstavlja se linearno, a povijest vrjednuje kao Božje očitovanje u korist svoga naroda.

To je već polovicom 20. st. uočio G. Leeuw: "Jedna od važnijih danosti čitave povijesti religija obilježena je preobrazbom hebrejskih blagdana od prirodnih u uspomenu povijesnih događaja što je istovremeno i očitovanje Božje moći i njegova djelovanja. Kad je stara proslava lunarnog blagdana proljeća zamijenjena slavljenjem spasonosnog Božjeg zahvata u izlasku iz Egipta, započelo je nešto sasvim novo." Od tada se kod Hebreja iz temelja promijenilo shvaćanje posvećena vremena, a kršćani će naslijediti i prilagoditi takvo shvaćanje vremena događaju Kristova vazmenog otajstva.

Novost se očitovala u tome što čovjek više ne oponaša pojave kozmogonije, nego se podvrgava Božjem djelovanju. Bog se ne shvaća kao izvor stvari i vremena, nego se promatra izvan njih i očituje se djelovanjem u njima. Tako ključ biblijskog shvaćanja vremena više nije u kozmogoniji nego u stvarnim povijesnim događajima, među kojima je oslobođenje iz egipatskog ropstva i uspostava saveza s izabranim izraelskim narodom temelj i

uzorak Božjega djelovanja. Tu više nema govora o vremenu u cikličkim ponavljanjima, niti o neprestanom povratku početnoga kozmičkog vremena. Radi se o događaju koji se jednom stvarno dogodio i to se uspomenom obnavlja svake godine i proročki je znak savršena ispunjenja na koncu vremena.

Posvećeno vrijeme nije više trajno ponavljanje očitovanja svetoga, hijerofania, nego je teofanija, znak osobnog Božjega djelovanja u korist svoga naroda. Takvo će mišljenje proizvesti i promjenu poimanja vječnosti u odnosu na vrijeme. Za Grke se vječnost suprotstavlja vremenu i u njoj vrijeme ne postoji. Vječnost se u Bibliji shvaća kao *beskonačno vrijeme*, ili, jednostavno vrijeme je dio vječnosti. I kao logično, nameće se zaključak da sveto vrijeme ne predstavlja više čovjekovo nastojanje da, vraćajući se na početak, iziđe iz toga neumoljivog kruga koji ga ograđuje i ograničava te se beskonačno ponavlja. Posvećeno vrijeme u biblijskoj objavi, preko obećanja i navještaja vodi čovjeka prema boljoj budućnosti.

Tako povijesno vrijeme postaje povijesno-spasenjsko. Nacrt Božjeg spasenja očituje se u povijesnom slijedu. Vrijeme nije "Kronos" koji proždire svoju djecu, nego "*Kairós*", vrijeme povijesnog trenutka povezanog sa spasenjskim događajima. Zbog toga u biblijskom navještaju vremena nema mjesta nostalgiji jer joj je suprotstavljena nada veselog iščekivanja. Raj se ne nalazi na početku kojemu se treba stalno vraćati, nego je na završetku prema kome treba trajno težiti. Razmišljajući o tome F. Peus veli: "Nijedna se liturgijska godina ne poklapa u potpunosti s onom prethodnom, jer svaka godina je primicanje parusiji, posljednjem danu i životu budućega svijeta."

VRIJEME U KRŠĆANSKOJ LITURGIJI

Shvaćanje i raspored kršćanskoga liturgijskog vremena sažeto je izraženo u Konstituciji o liturgiji Drugoga vatikanskog sabora: "Bogu odana Majka Crkva smatra svojom zadaćom da u određene dane kroz godinu spasonosno djelo svoga božanskog Zaručnika slavi svetim spominjanjem. Svakog tjedna, u dan što ga je nazvala Gospodnjim, ona slavi spomen Gospodnjeg uskrsnuća, koje uz to, zajedno s njegovom blaženom mukom, svetkuje i jednom u godini najvećim blagdanom Uskrsa. Tijekom pak godine Crkva razvija čitavo Kristovo otajstvo od utjelovljenja

i rođenja do uzašašća, do duhovskog dana i očekivanja blažene nade i dolaska Gospodnjeg” (SC, 102).

Navedeni tekst polazi od činjenice postojanja *liturgijske godine* i posebnih *dana* i *vremena* u kojima se slavi Kristovo otajstvo. Vrhunac te proslave doseže u Euharistiji, a bogoslužje časova “najbolje pripravlja euharistijsko slavlje, pobuđuje i hrani nutarnja raspoloženja potrebna za euharistiju: vjera, ufanje, ljubav, bogoljubnost, duh odricanja” i produžava na pojedine časove dana (Opća uredba LČ, 12).

U svemu tome jasno je istaknuto da je slavljenje liturgijske godine i pojedinih dana *sveta uspomena*, tj. djelatno spominjanje i predstavljanje otkupiteljskih otajstava. To je opetovana mistagogija koja je izražajno oblikovana tijekom povijesti kroz posebne dane i vremena. Tako o nedjelji, Danu Gospodnjem, temelju liturgijske godine, konstitucija veli da “to biva prema apostolskoj predaji koja potječe od samog dana uskrsnuća Kristova” (SC, 106). To je “hvalbena žrtva, to jest plod usana što ispovijedaju ime njegovo” (Heb 13,15).

Tako promatrana liturgijska vremena i posebni liturgijski dani dio su organizacijske strukture kršćanske liturgije prema kojoj su mistagoški razdijeljeni različiti vidovi Kristova otajstva u vremenskom rasponu jedne godine. Promatrana samo izvana i površno, liturgijska godina izgleda identična blagdanskim kalendarima pretkršćanskih religija i liturgijskom kalendaru staroga Izraela. U stvarnosti, liturgijsko je vrijeme ipak nešto novo. Ono je znak i uprisutnjenje Kristovo u čovjekovu vremenu. To vrijeme sv. Pavao naziva “vrijeme milosti i vrijeme spasa” (2 Kor 6,2).

A Kristovo otajstvo u svojoj svojoj obuhvatnosti razvija se postupno u vremenu kroz godinu u kojemu su nedjelje glavni nositelji poruke. Među svim nedjeljama tijekom liturgijske godine posebno mjesto zauzimaju *nedjelje kroz godinu*, o kojima liturgičar Martimort veli da su “nedjelje u pravom smislu te riječi. Ostvaruju tipično kršćansku nedjelju bez dodatnih obilježavanja. Ostvaruju nedjelju koja je Dan Gospodnji što potvrđuje predaje Crkve. Svaka od tih nedjelja je Uskrs, svaka je svečani blagdan.”

Ni po teološkom sadržaju ni po povijesnom postanku vrijeme kroz godinu ne može se izjednačiti s dvama “jakim” liturgijskim vremenima, tj. uskrsnim i božićnim, koja su obilježena godišnjim vremenom. Nasuprot njima, vrijeme je kroz godinu tjedni ciklus:

svakoga prvog dana po suboti slavi se Kristova pasha u svoj svojoj punini. A to potvrđuje i povijesni razvoj. Kad se formirao godišnji ciklus s dvama žarištima – Uskrsom i Božićem – ostatak je godine zadržao svoje prvotno obilježje.

Nedjelje kroz godinu, i dani između njih, upravo zbog toga što ne razvijaju poseban vid Kristova otajstva, prikladne su za postupno i prilagođeno uvođenje vjernika u dublje mistagoško poniranje u sveukupno otajstvo spasenja. Tu se liturgijska godina očituje kao prikladno vrijeme naviještanja svih vidova veličanstvenih djela spasenja. Osobito je to bitno promatramo li poučno-odgojni vid godišnjeg slavljenja Kristova otajstva u kome Krista uzimamo za uzor u različitim prilikama života i djelovanja, što vjernike postupno odgaja i upućuje prema savršenom kršćanskom životu.

To je na osobit način prisutno u svetopisamskim čitanjima koja su raspoređena u trogodišnjem ciklusu za nedjelje i dvogodišnjem za svagdanje između nedjelja. Polususljedno čitanje sinoptičkih evanđelja – poredanih po klasičnom redoslijedu: Matej, Marko, Luka – naviještaju Krista uskrsloga nižući pojedine epizode iz njegova života među ljudima. Svagdanje razmišljanje i prihvaćanje Isusovih riječi i djela kao Božju konkretnu poruku preko tih navještaja omogućuje nam se uočavanje i prihvaćanje Isusova poslanja: potpuno izvršavanje volje nebeskog Oca do žrtvovanja na križu. Zbog toga, pravo će upoznati i usvojiti Kristovo otajstvo u liturgijskom vremenu kroz godinu onaj koji bude osluškiavao i slijedio Učitelja u svagdanjem životu.

A druga svetopisamska čitanja koja se naviještaju u tom opširnom vremenu, omogućuju odmjeravanje stupnja nasljedovanja Krista onako kako to Crkva preporučuje i primjeri svetaca pokazuju ostvarivim. Zato, s pravom, možemo prihvatiti vrijeme kroz godinu kao trajno sučeljavanje i cijepljenje Kristova otajstva u svagdanji kršćanski život.

SAKRAMENTALNO VRJEDNOVANJE LITURGIJSKOG VREMENA

Liturgijska vremena kroz godinu i slavlja koja ih izražavaju sveti su znakovi. I to ne samo na planu općenite religiozne pojavnosti, nego i u kontekstu ekonomije spasenja. Radi se o svetim znakovima koji su i znakoviti i djelotvorni jer ostvaruju

ono što označuju. Ustvari, svako vrijeme u čovjekovu životu ima određenu simboličku vrijednost, osobito ako to vrijeme omogućuje promjenu svagdanje monotonije. Zbog toga ne iznenađuje da su ljudi svih civilizacija davali vremenu posvećena i transcendentna obilježja u životu obitelji i šire zajednice i vrijeme je proživljavano kao očitovanje božanske moći.

Činjenica je da je današnji čovjek pod utjecajem tehnoloških pomagala i neprirodnoga radnog ambijenta izgubio povezanost s izmjenama vremenskog ritma. Prirodna izmjena svjetla i tame, topline i hladnoće ne utječe značajnije na čovjekov osobni i društveni ritam života. Noćna je rasvjeta skoro izjednačena s dnevnom svjetlošću, a klima uređaji poništavaju hladnoću zime i vrućinu ljeta. Čovjek prekida radne obveze na kraju tjedna, ali to ne koristi da bi uživao u ljepoti Božje prirode i divoti njegovih stvorenja i od toga učinio blagdan, nego bježi bilo kamo tražeći kako "ubiti vrijeme".

To su znakovi našega vremena koji potiču ozbiljno premišljanje dosadašnjih obrednih načina posvećivanja vremena i traganje za prikladnijim oblicima. Izraelci su u svoje vrijeme preoblikovali poganske blagdane pastira i ratara u obredne uspomene povijesnih Božjih zahvata, ali nisu odbacili folklorna obilježja poganskih obreda. Slično su postupali i davni kršćani, osobito u Rimu. Ustaljenim poganskim svečanostima davali su kršćanski sadržaj kojima su obnavljali Kristove spasonosne čine i riječi. To se najočitije odrazilo na povezanosti kozmičkog vremena s vremenom posvećenom uspomeni spasonosnih Kristovih djela.

U djelima davnih crkvenih otaca i sačuvanih obrednih tekstova susrećemo često ideju da je kozmičko vrijeme temelj svega čovjekova vremena pa prema tome i vremena spasenja. Ljudi su pozvani aktualizirati svoje spasenje što im ga Bog posreduje po Kristu u konkretnom svijetu u granicama kozmičkog vremena.

Nocent to pobliže obrazlaže: "Vrijeme je spasenja uklopljeno u kozmičko vrijeme i to mu je temeljno obilježje i nužna sastavnica. Drugim riječima rečeno, kozmičko je vrijeme uključeno u vrijeme spasenja i odraz je stvarateljske Božje promisli spasenja." Neispravno je suprotstavljati kozmičko vrijeme i vrijeme spasenja. Ona se međusobno prožimaju i uvjetuju. Ipak, nikada ne smijemo smetnuti s uma da je Božje

djelovanje u povijesti otajstvo i nije uvjetovano kozmičkim vremenom, nego njime upravlja i koristi se njime.

Kristovo poslanje i djelovanje usmjereno je od početka prema “času” koji će doći u trenutku njegove smrti i uskrsnuća. To je trenutak vrhunca i ispunjenja njegove zadaće. Njegov “čas”. Ali taj događaj nije označio završetak vremena, nego otvorena vrata i poziv svakome čovjeku da postane dionik toga spasiteljskog djela. Zato, s pravom, govorimo da je vrijeme u sklopu kršćanskog slavljenja pravi *kairós*, vrijeme milosti i spasenja, ostvarenje otajstva Krista Gospodara ljudske povijesti.

Liturgijska godina promatrana u svjetlu ostvarivanja Božjeg plana spasenja u Kristu koji je “isti jučer, danas i u vijeke” (Heb 13,8), iz toga vuče svoje istinsko značenje, vrijednost i strukturu. To je veličanstveno izrazio sv. Leon Veliki: “Ono što je bilo vidljivo kod našega Gospodina, prešlo je u sakramente.”

U tom svjetlu, obredno slavlje vremena nema samo obilježje uspomene spasenjskih događaja što ih je Krist nekoć učinio, nego je istovremeno usmjereno prema naprijed i proročki naviješta savršeno ispunjenje u budućnosti. Ali, kršćanska liturgija istovremeno očituje i uprisutnjuje djelovanje Kristova otajstva *danas*, pružajući pomoć s neba, ali i savršen uzor za nasljedovanje. Kad slavimo nedjelju ili godišnji ciklus, ne samo da razmatramo Krista pobjednika nad zlom za nas i u nama, nego osjećamo da i mi sami, snagom sakramenata, također po Kristu, s Kristom i u Kristu pobjeđujemo grijeh u nama.

Te je misli sažeto izrazio papa Pavao VI. u dokumentu, motu proprio, *Mysterii Paschalis*: “Slavljenje liturgijske godine posjeduje osobitu moć i sakramentalnu djelotvornost u hranjenju kršćanskog života ... S pravom, dakle, dok slavimo otajstvo Isusova rođenja i njegovo očitovanje u svijetu, mi tražimo da budemo obnovljeni u duhu po onomu koga izvana prepoznajemo kao slična nama. Dok slavimo Kristovu pashu, molimo u Boga za sve koji su ponovno u Kristu rođeni da oстане u njihovu životu otajstvo što su ga u vjeri primili. Ustvari – po riječima Drugoga vatikanskog sabora – Crkva, spominjući na taj način otajstva otkupljenja, otvara vjernicima bogatstvo spasonosnog djelovanja i zasluga svoga Gospodina, na način da ih u svim vremenima uprisutnjuje kako bi se vjernici mogli s njima susresti i ispuniti milošću spasenja.”

Slaveći Kristova otajstva spasenja tijekom liturgijske godine, obnavljamo uspomenu na djela jednom stvarno izvedena

a sada, snagom Duha Svetoga i posredstvom svetih znakova, uprisutnjena u zajednici koja slavi i u svakom pojedincu koji proživljava to slavljenje. Uočavamo da to nije hladno obnavljanje uspomene na ono što je nekoć učinjeno. Već je papa Pio XII. u enciklici "Mediator Dei" naglašavao da su "Kristova otajstva svijetli primjeri kršćanskog usavršavanja i izvor Božje milosti Otkupiteljevih zasluga i zagovora te produžavaju djelovati u nama svojim djelotvornim učincima". Po tome su ta Kristova otajstva uzrok našega spasenja i prisutna su u vjericima koji dolaze s njima u dodir i napajaju se milošću spasenja (SC, 102) .